

УДК: 378.046-021.68:37.014.6

*Олександр Соснін,
доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, Інститут
держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, м. Київ,
Україна*

*Лариса Ляхоцька,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри відкритих освітніх систем
та інформаційно-комунікаційних технологій,
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»*

**ПРАВО ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНИНА І ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК
ДЖЕРЕЛА УТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ НАУКИ ПРО ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ**

Усю сукупність політико-правових, науково-освітніх і економічних відносин в суспільстві і державі поглинає в собі її інформаційно-комунікаційний простір. Сьогодні відбувається інтерпретація всіх понять різних наук, які вивчають матеріальний і віртуальний світ. У цьому процесі політична наука як соціальна не може стояти осторонь. Вона одночасно диференціює і інтегрує проблеми, які утворюють її структурний зміст. На даний момент політичну науку цікавить як відбувається концептуалізація ідей організації глобального інформаційно-комунікаційного простору — сфер генерації, інтерпретації і споживання інформації, питання взаємодії інформаційних діячів, які в науці, освіті, економічній або політичній діяльності використовують єдине інформаційно-комунікаційне середовище.

Світ цифрових технологій, в який входить людство, — це не тільки новий логічний етап розвитку технологічної сфери людства, а перехід існуючої політико-правової і соціально-політичної систем до нового виміру реальності. Поки ще не існує загальноприйнятих і гармонізованих визначень і правових дефініцій, однак, імплементація цифрових технологій покликана здійснити системні та цілеспрямовані дії в реалізації державної політики у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), збільшити кількість та якість

надання послуг, а також активізувати процеси входження України в європейський простір. Цифрові технології вже стрімко захоплюють плацдарми для наступу у всіх сферах життя суспільства, а цифровізація (англ. digitalization) стає трендом сучасного розвитку, однак, вона вимагатиме дедалі більш поглибленої роботи щодо розробки все нових ефективних способів правового регулювання різноманітних інформаційно-комунікаційних відносин, а також ефективного організаційно-правового забезпечення інформатизації держави.

Аналіз глобальних тенденцій розвитку людства в ХХІ столітті дозволяє стверджувати, що подальший розвиток держав буде відбуватися за умов величезних технологічних і психоемоційних викликів і ризиків, пов'язаний із цифровою нерівністю громадян, однак, і за таких умов, уже сьогодні відбувається становлення суспільств, їх політики, військової справи і, безумовно, науки і освіти. Ризики стають фундаментом принципово нової економіки (knowledge-based economy), основою конкурентоспроможності країн, де створюються нові проривні технології надвисокого рівня (high-tech) на основі оцифрованої інформації.

Ключові слова: інформація, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційна безпека, інформаційно-комунікаційна діяльність, інформаційний простір, інформаційна війна, гуманітарні науки, наукова та освітня політика, інформаційне законодавство.

Упровадження в життя суспільства нових цифрових технологій – процес, безумовно, тривалий і, безумовно, несе за собою масу невідомих ще нам викликів та небезпек для людства. Їх зазвичай об'єднують в три групи: соціально-економічні, техніко-організаційні, природні, що ми достатньо повно усвідомили в ХХ столітті, впроваджуючи в реальну економіку досягнення науково-технічного прогресу.

Розвиток масового (конвеєрного) виробництва свого часу стимулював глибоке вивчення соціальних і політико-правових питань організації реальної економіки щодо адекватної платні за працю, системи пільг і компенсацій,

моральної і матеріальної винагороди за шкідливі умови праці тощо. Запозичивши досвід американців, Г. Форда¹ зокрема, в ХХ столітті ми почали активно вивчати соціально-психічні чинники, які обумовлюють відношення людини до праці, пов'язуючи це із психологічним кліматом в колективі, сім'ї.

Якщо спочатку вивченням окреслених проблем процесів і особистісних параметрів спеціально займалися лише окремі дослідники, то із середини ХХ століття картина істотно змінюється. Швидко зростання кількості науковців перетворює наукову роботу в одну з масових професій і ставить проблеми не тільки професійного відбору, підготовки достатньої кількості кадрів певного профілю і з потрібними психологічними параметрами, але й істотно іншої в порівнянні з попереднім періодом форми організації її науково-технічної діяльності і комунікації. Нові принципи структурування малих і великих груп наукових колективів, різноманітні типи взаємодії всередині цих груп і між ними – все це змушує, в свою чергу, концептуально переглядати організацію інформаційно-комунікаційної сфери – сфери генерації, інтерпретації, комунікації і споживання необхідної для роботи інформації, направляє управлінців до питань, яких раніше взагалі не існувало. Нарешті, успіхи кібернетики, розширення можливостей передачі технічним пристроям розумових операцій, які піддаються формалізації, які раніше поглинало значні інтелектуальні зусилля фахівців, різко підвищують вимоги до формування та культивування його здатності виробляти такі дії, які не можуть вчинятися комп'ютерами. Тому не випадково широке вивчення наукової творчості і концептуальна організація інформаційно-комунікаційної сфери почалося одночасно з тріумфом кібернетики.

Інформаційно-комунікаційні системи, в яких генерується змістовна інформація, утворюються елементи, зв'язки інформаційних відносини

¹ **Генрі Форд** (англ. *Henry Ford*; 30.07.1863 — 07.04.1947, Дірборн, штат Мічиган, США) — конструктор автомобілів, засновник корпорації «Форд Мотор», перший віце-президент Співтовариства автомобільних інженерів SAE (нині — *SAE International*), також один з найзаможніших людей усіх часів. В 1922 році вийшла його автобіографічна книга «Моє життя та робота» .

безпосередньо переробляють інформацію, перетворюючи її в інформаційний ресурс – сукупності запасів змістовної інформації, кваліфікації персоналу і можливостей структурованої ергатичної² (людино-машинної) системи – ергасистеми³, її опрацьовувати, зберігати і захищати. Все це в умовах застосування цифрових технологій вимагає по новому відтворювати сам сенс необхідності і існування багатьох наук і технологій, а, головне, змін у науково-освітній діяльності. Високий рівень цифровізації всіх сфер життя людини і її залучення не тільки в споживання, але і виробництво інформації, сприяють формування особистості особливого типу, яка існує в специфічному середовищі – інформаційно-комунікаційній сфері. Етимологія поняття інформаційна сфера передбачає визначення «сфери» (від грец. σφαῖρα – куля, а також «коло дії») як області дії, межі поширення чого-небудь; суспільне докілья, середа, обстановка. У широкому сенсі інфосфера – це сукупність постійно оновлюваних знань, ідей, уявлень, що реалізуються як в реальному, так і в віртуальному світі. З розвитком цифрових технологій в структуру інфосфери додаються технологічні нововведення, рівень насиченості новою інформацією в суспільстві зростає, удосконалюються методики управління суспільними процесами, впливу на думку і поведінкові характеристики індивідів, в зв'язку з чим, важливою є проблема впливу інфосфери на особистість людини інформаційного суспільства. Вплив відбувається через чотири основні канали сприйняття – перцептивний (аналог фізичного контакту, через відчуття); когнітивний (канал впливу через смислові структури, пакети знання фрейми); рефлексивний (канал сприйняття інформації, пов'язаний з ціннісними установками і усвідомленням обмежень, або з межами розуміння).

Сучасну людину оточує мережу агресивних джерел інформації, тобто, таких, впливу яких людина піддається не тільки добровільно. Від них неможливо абстрагуватися, перебуваючи в цифровому соціумі, в результаті чого нова

² Від грец. ergatic — оператор, дійова особа.

³ Складні системи управління об'єктами технічних, технологічних, організаційних, економічних, екологічних тощо комплексів, в яких керуюча підсистема містить людей-операторів і вони, безумовно, є її головною компонентою.

інфосферна інфраструктура поступово трансформує картину світу. В процесі взаємодії з новим середовищем, людство створює інформаційну модель світу. Поняття інфосфери охоплює широкий діапазон взаємодій, що відбуваються в соціумі. Насичення інформаційного поля різних сучасних товариств відбувається нерівномірно. Інформація оточувала людину на всіх етапах її розвитку – від первісних суспільств до цифрової цивілізації, при цьому взаємодія в інформаційному полі в кожному періоді відбувалася по-різному, в залежності від змінних складових цього процесу. Постійними умовами, що забезпечують існування інформаційної сфери суспільства можна вважати: інформацію як будь-яке нове знання, споживачів інформації і тих, хто її створює, поширює, засоби для передачі інформації.

У синтезі знання сучасна філософія виділяє три типи міждисциплінарних взаємодій. Перший тип ставлення – онтологічна супідрядність, яка характеризується предметної редукцією. У цьому випадку знання з більш розвиненої наукової дисципліни використовуються в іншій дисципліні, виконуючи методологічну функцію. Другий тип відносин – методологічна залежність. В такому випадку в рамках однієї науки відтворюються схеми і норми наукового пізнання, прийняті в іншій. Третій тип відносин – науково-практична взаємна обґрунтованість. У цьому випадку знання різних областей науки, доповнюючи один одного, практично і аксіологічно обґрунтовують предметну специфіку кожної з взаємодіючих наук, що передбачає синергетичну науково-практичну взаємодію філософії, психології, соціології, інформатики і інших наук.

Таким чином, на нашу думку, наукове пізнання політичної реальності має свій еволюційний розвиток і політологія як наука не уникнула проблем сучасної науково-технічної революції. Такі аспекти розвитку науки, як формування вченого, його життєвий шлях, залежність його діяльності від взаємин з іншими людьми, причини успіху, конфліктів, помилок, принципи побудови малих груп в науці і управління ними та багато іншого, вимагають поглиблених політологічних досліджень.

Нечуваним тріумфом науки в ХХ столітті можна вважати те, що людство, розвиваючи ІКТ, розширило значення інформації в якості ресурсу свого розвитку, збільшило значення інтелектуальних можливостей людей і у ХХІ столітті Internet і інші взаємопов'язані мережі глобального інформаційно-комунікаційного простору зробили її цінністю і ресурсом розвитку країн. Змістовна інформація, яку генерують наука і освіта, на сьогодні стала вкрай важливою для життя людини. В Україні, стимулюючи розвиток політології і правознавства, вкрай відчувається потреба в інноваційному розвитку країни.

Інформація вже стала в Україні ключовим системоутворюючим фактором соціального і індивідуального розвитку, про що переконливо свідчить сучасна практика суспільного життя, будь-то наука, економіка або культура.

Сьогодні, коли людство перебуває в четвертій фазі промислової революції, яка характеризується злиттям технологій, що розмиває межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами [1], на нашу думку, посилюється процес інтенсивного поглиблення знань про людину. Проблема формування інформаційного суспільства, оцінки його різних компонентів за таких умов стала однією із найбільш обговорюваних тем в сучасній політології, гуманітарних науках взагалі. Початок треба, безумовно, шукати в роботах учених кінця ХІХ – початку ХХ століття, коли намічаються спроби перетворити вивчення особистості вченого і процесів його творчості в предмет спеціальних досліджень. Це породило все більш відчутні потрясіння фундаментальних теорій природознавства, прагнення осмислити історичний досвід науки, її шляхи і перспективи. Пошуки нових рішень і підходів зумовили потребу в аналізі процесів наукової творчості, розбудили бажання вчених проникнути у власну творчу лабораторію і виявити ті якості, володіння якими робить людину науки здатною на рішуче перетворення усталених уявлень і принципів, на творення нового. Розпочинається пошук засобів раннього розпізнавання людей з творчими задатками, щоб культивувати їх розвиток, а також розроблення, виходячи з аналізу характерологічних особливостей вчених, стилю їхнього мислення і праці, такої типології, яку можна було б використовувати для вирішення проблем

професійної орієнтації в сфері наукової діяльності. Над своєрідністю творчості, його умов та стимуляторів міркували найбільші натуралісти – Г. Гельмгольц⁴, І. М. Сеченов⁵, А. Ейнштейн⁶, М. Планк⁷, В. І. Вернадський⁸ та багато інших. Математик А. Пуанкаре⁹ і хімік В. Оствальд¹⁰ на початку ХХ століття створили перші книги з проблем наукової творчості.

Наприкінці ХХ століття специфіку і закономірності нової інформаційної епохи в розвитку суспільства констатували в своїх працях М. Маклюен [2], А. Тоффлер [3], Д. Белл [5, 6], З. Бжезинський [7]. Наукове підґрунтя для аналізу еволюції інформаційного суспільства було закладено в роботах Н. Вінера [8], А. Урсула [9], Ф. Ланкастера [10], В. Коштоєва [11], в яких послідовно розкривався світоглядний і загальнонауковий сенс феномена інформації. На жаль, багато в чому процес відбувався під тиском вирішення проблем військово-промислового істеблiшменту, однак, питання історичної еволюції засобів обробки і зберігання інформації було достатньо ретельно досліджено Н. Карром [12], Т. Пітерсом [13, 14], Б. Гейтсом [15], В. М. Глушковым¹¹. Останнім часом в соціально-політичних

⁴ **Герман Людвіг Фердинанд фон Гельмгольц** (нім. *Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz*; 31.08.1821, Потсдам — 08.09.1894, Шарлоттенбург) — німецький фізик, фізіолог та психолог.

⁵ **Іван Михайлович Сеченов** (01.08.1829, Теплий Стан, Сибірська губернія, Російська імперія — 02.11.1905, Москва, Російська імперія — фізіолог, психолог і мислитель-матеріаліст, який започаткував фізіологічну школу.

⁶ **Альберт Ейнштейн** (також **Айнштайн**, нім. *Albert Einstein* [*ˈalbɛrt ˈaɪnʃtaɪn*], англ. [*ˈælbət ˈaɪnstaj̩n*], 1879, Ульм, Німеччина — 1955, Принстон, США) — один з найвизначніших фізиків ХХ століття. Лауреат Нобелівської премії 1921 року. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка.

⁷ **Макс Карл Ернст Людвіг Планк** (нім. *Max Karl Ernst Ludwig Planck*; 23.04.1858, Кіль — 04.10.1947, Геттінген) — німецький фізик-теоретик, основоположник квантової фізики. Лауреат Нобелівської премії з фізики (1918) та інших нагород, член Пруської академії наук (1894), низки іноземних наукових товариств і академій наук. Упродовж багатьох років один із провідників німецької науки; дійсний член НТШ.

⁸ **Володимир Іванович Вернадський** (28.02.1863 [12.03.1863], Санкт-Петербург, Російська імперія — 06.01.1945, Москва, РРФСР, СРСР) — український та російський науковець і філософ. і філософ. Природознавець, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, вчення про біосферу, ноосферу, космізм.

⁹ **Жюль Анрі Пуанкаре** (фр. *Jules Henri Poincaré*; 29.04.1854 — 17.07.1912, Париж) — французький математик, фізик, філософ і теоретик науки. Голова Паризької академії наук (з 1906) і Французької академії (з 1908). Пуанкаре називають одним з найбільших математиків всіх часів, останнім математиком-універсалом, людиною, здатною охопити всі математичні результати свого часу.

¹⁰ **Вільгельм Фрідріх Оствальд** (нім. *Wilhelm Friedrich Ostwald*; 02.09.1853, Рига — 04.04.1932, Лейпциг) — балтійський німець, фізико-хімік і філософ-ідеаліст, лауреат Нобелівської премії з хімії 1909 року. Закінчив у 1875 Дерптський (Тартуський) університет. Професор Ризького політехнічного училища (1882–1887), Лейпцизького університету (1887–1906). Член-кореспондент Петербурзької АН (1895).

¹¹ **Віктор Михайлович Глушков** (24.08.1923, Ростов-на-Дону, РРФСР, СРСР — 30.01.1982, Москва, РРФСР, СРСР) — український радянський вчений, піонер комп'ютерної техніки, автор фундаментальних праць у галузі кібернетики, математики і обчислювальної техніки, ініціатор і організатор реалізації науково-дослідних програм створення проблемно-орієнтованих програмно-технічних комплексів для інформатизації, комп'ютеризації і автоматизації господарської і оборонної діяльності країни. Депутат ВР СРСР 8—10-го скликань. Член КЦ КПУ в березні 1966 — січні 1982 р. Глава наукової школи кібернетики. Лауреат численних премій і нагород. Дійсний член АН СРСР (1964), АН УРСР (1961). Почесний член багатьох іноземних академій. Засновник Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАНУ, який і очолював до 1982 р.

роботах вчених у зв'язку із активним впровадженням нових ІКТ актуалізуються питання управлінської та футурологічної проблематики [15, 4, 16, 17, 18, 19].

В другому десятилітті ХХІ століття інформаційно-комунікаційна революція продовжує стрімко змінювати світ, надаючи людству принципово нові рішення і можливості у багатьох сферах, і, одночасно, вимагаючи нових фундаментальних досліджень в сфері технічних і гуманітарних наук. Водночас революційний вплив інформаційно-комунікативних технологій на всі сторони життя суспільства провокує небезпеку фундаментального зсуву в уявленнях про простір, час і соціальний порядок, створює загрозу формування адекватних безпекових характеристик соціально-політичної реальності.

Продуктивне мислення, на відміну від репродуктивного (що відтворює уже набуте знання або перероблює його за готовими схемами), характеризується низкою суттєвих особливостей. Його механізми давно вже привертають увагу представників різних наук, які висунули ряд цікавих гіпотез щодо чинників, під дією яких долаються шаблонні способи вирішення інтелектуальних завдань, виникають здогадки, відбувається перехід від неясного передбачення до його реалізації в продукті творчості. Оскільки головна функція науки – відкриття нових проблем, фактів і істин, то важливість дослідження їх логічних зв'язків, їх взаємозалежності самоочевидна. Якщо логіку цікавлять форми, структура, операції наукового мислення, способи обґрунтування, докази і спростування, прийоми побудови вивідного знання і його перетворення безвідносно до того особистісного контексту, в якому все відбувається, до особливостей діяльності суб'єкта, взаєминам у цій діяльності між усвідомленими і неусвідомленими, формальними і чуттєво-образними, емоційними і вольовими компонентами, то, на нашу думку, інтереси політології концентруються саме навколо цих несуттєвих для логіки проблем.

Сьогодні ми, безумовно, живемо в епоху чергової всесвітньої економічної революції. Перша була торгова, коли за словами С. Цвейга [20]¹² настав

¹² Стефан Цвейг, або Штефан Цвайг (нім. *Stefan Zweig*; 28.11.1881, Відень — 22.02.1942, Петрополіс поблизу Ріо-де-Жанейро) — австрійський письменник, критик, автор численних белетризованих біографій.

«зірковий час людства», коли європейці флотиліями кораблів вирушали досліджувати світ, відкривати нові морські шляхи і невідомі до того континенти, друга – індустріальна, третьою стає цифрова. Вона радикально змінює характер і цінність/значимість часу – він прискорюється в політичних і економічних процесах і не має нічого дивного, що люди починають вимагати швидких або навіть миттєвих змін у своєму житті, а гуманітарні науки змушені більш ретельно вивчати їх здатність до освіти, наукової діяльності, лідерства, винахідництва і інноваційної діяльності. Тренди сучасного розвитку диктуються потребами небаченого досі розширення інформаційно-технологічного середовища, яке формує особливий вид віртуальної реальності і особливий менталітет людини, що вимагає значного коригування програм розвитку особистості. Всюди зростає її роль, починаючи із озвучення нових ідей. Вони асоціюються з нею, коли вона помиляється, ефективно виправляє помилки, передбачає майбутнє... Інтерактивна і гіперактивна інформаційно-комунікативна мережа трансформує інформаційне поле і сенс повідомлень, створює ризик деструкції базисних ментальних структур розуміння на рівні колективного несвідомого, практичного та дискурсивного свідомості.

Безумовно, кожна епоха створює властиві їй прийоми і засоби комунікації і використання знань. Виділення таких об'єктів, як «жива» і «мертва» вода, електрика, лазер, атомна енергія, як об'єкти наукового дослідження вже довело можливість їх використання як для прогресу, так і навпаки. Це стосується і інформації. Прагнення передати наступним поколінням знання, доповнені, вивірені, примножені, стимулювало появу технологій збереження, переробки і трансляції інформації. Перші інформаційні технології були вироблені на довербальній стадії розвитку суспільства. Найбільш надійною технологією зберігання кодованого знання стало використання стійких до впливу природи носіїв – такими є, наприклад, малюнки на стінах печер (цікаві та живописні послання із минулого, вік окремих з яких становить до 40 тисяч років) зачаровують сучасних людей своєю лаконічністю. Однак, забезпечуючи надійну трансляцію в часі, вони практично унеможливлювали передачу інформації на

відстань, тому з'являються кам'яні та глиняні таблички, пергамент, а потім папір – книги.

Розподіл праці призвів до виникнення спеціалізації і появи ремесл, пов'язаних із накопиченням відомостей про світ, тобто, стало причиною появи наукового знання, а потреба транслювати його в часі привела до необхідності розвитку практики освіти, за допомогою якої стала формуватися комплексна система фільтрації інформаційних потоків. У процесі освіти у індивідуума створюється невидимий «інтелектуальний скафандр» через відсікання інформаційних повідомлень або блокування небажаних вторгнень, які не становлять цінності, в його інформаційний простір. Відзначимо, що гнучкість і щільність такої оболонки залежать від виду і суворості критеріїв, що становлять суть функції, яка реалізується через активізацію креативного мислення молодого покоління, механізм регулювання інтенсивності і якості інформаційного обміну з оточуючими інформаційними системами, мету освіти, що адекватні соціокультурній і технологічній моделі інформаційної мережі. Виникає і необхідність управляти інформацією, як особлива галузь знань і технологій, але не стільки змістом, а діями з нею, тими відносинами різних суб'єктів, які її використовують в якості інформаційного ресурсу з визначеною метою. Сам феномен і ієрархія управління інформаційним ресурсом виключно складні для розуміння пересічною людиною. Оскільки головна цінність інформаційної діяльності полягає не стільки в самій інформації, скільки в доступі до її джерел, сортуванні і можливості маніпулювання її змістом, керуючи суспільно-політичними процесами через нав'язування стереотипів поведінки людей або споживання ними продуктів і послуг.

Необхідно також підкреслити складність управління відносинами в інформаційно-комунікаційній сфері в зв'язку з різноманітністю форм і властивостей інформації та створюваних на її основі інформаційних продуктів і конкретних інформаційних об'єктів, інформаційних ресурсів. Ми дослідили, що в залежності від потреби управління людиною і суспільством взагалі, інформація може бути подана письмовою, друкованою, електронною, усною, а також

втіленою в інших відчутих і сприйнятих об'єктах. Наука давно встановила наявність в цьому арсеналі реальності інформації в доступній матеріальній формі: документи, рукописи неформалізовані, звуки, сигнали, хвилі тощо.

Одночасно із зазначеними формами подання інформації фіксувалися і віртуальні форми її існування і прояву: думки, погляди, приватна або суспільна, національна або масова свідомість, що не виражені матеріально в зафіксованій на носії формі. Скажімо, в наші дні біоінформація про людину поступово матеріалізується за допомогою саме цифрових технологій і набуває об'єктивованої форми на основі розгорнутих аналізів крові (інших біологічних матеріалів), відбитків пальців, елементів ока, ДНК тощо. Таким чином, віртуальність окремих форм інформації перекладається в доступну для використання форму – інформаційний ресурс.

Водночас, сучасні технології дозволяють реалізувати і зворотний процес. У мережових структурах комунікації інформація, яка зафіксована в електронному (цифровому) вигляді, набуває, так би мовити, віртуальної форми, яку ми без комп'ютера просто не бачимо, однак, вона дозволяє, по-перше, миттєво перенести її з одного пункту в інший (інші) пункт (пункти) і доставити споживачеві; по-друге, обмежити доступ до неї в моменти її віртуального стану; по-третє, зберегти її індивідуальну оболонку, не допускаючи змішування з іншими потоками інформації. Формуються зони, які вимагають особливого спостереження і корекції. Так, виникає потреба в новій області позитивного правового регулювання відносин різних суб'єктів, включаючи рішення завдань забезпечення інформаційної безпеки. З середини минулого століття ці проблеми знаходяться в полі зору всієї світової спільноти і кожної окремо взятої держави, оскільки стають головною цінністю інформаційного впливу, яка полягає не стільки в самій інформації, скільки в доступі до її сортування і маніпулювання, управління в суспільстві здійснюється через нав'язування стереотипів поведінки і споживання продуктів. В якості основної характеристики мережевого суспільства, тенденцією до нової класової диференціації за ознакою доступу до інформації та формування влади нетократії [4]. Ієрархія нетократії взагалі

спирається на членство людей в тій або іншій мережі, нижній щабель якої є мережею необмеженого споживання. Її членом може стати будь-хто бажаючий, а от на вершині ієрархії нетократів лише ті, хто володіє знаннями і мережею зв'язків, які можуть бути корисні при створенні певного інформаційного поля в конкретних мережах, а тому здатних до маніпулювання свідомістю певного кола їх користувачів.

Створення певного різноманіття інформаційних каналів, свідоме «маскування» інформаційних потоків, переключення уваги на надумані інформаційні приводи і безліч інших заходів – суть технології управління увагою людини. Масовий споживач завжди отримує дозовану змістовну інформацію, на підставі якої він будує ефективну діяльність. В надмірно «зашумленому» інформаційному потоці виокремити цінну інформацію для пересічної людини стає дуже складним завданням. При неможливості це робити або самостійно змінювати наповнення інформаційних потоків потрібною інформацією, споживачеві доводиться виробляти засоби протистояння інформаційно-комунікаційним маніпуляціям, використовуючи той чи інший набір принципів або правил відбору постачальників цінної для суб'єкта інформації.

Із впровадженням в повсякденне життя все нових технічних засобів постійно зростає і агресивність інформаційних вторгнень з боку постачальників інформації в індивідуальний інформаційний простір користувача у вигляді прямої реклами, спаму тощо, змушуючи підвищувати свої технічні можливості з метою протистояння несанкціонованим вторгненням в індивідуальний і колективний інформаційно-комунікаційний простір за допомогою авторизації, установки фільтрів і системи антиспаму на поштових серверах. Таким чином, ми усвідомлюємо, що за відсутністю правових норм і законів завжди існує вірогідність прояву різноманітних інформаційно-комунікаційних небезпек, що само по собі стало аксіомою управління.

Зазначимо, у природі взагалі немає абсолютно безпечних для життя людини явищ – все небезпечно і все вимагає формування певних нормативно-правових умов в киплячій інформаційній магмі сьогодення. На нашу думку,

недостатність знань і нестача методологічно опрацьованих наукою і освітою обґрунтувань щодо практичного застосування цифрових методів обробки і зберігання інформації при впровадженні нових знань і технологій в реальну економіку, особливо ядерних в енергетиці, нано- і біотехнологій, безумовно, є ризикованою справою і веде до серйозних інженерно-технічних і гуманітарно-освітніх проблем і, навіть, катастроф. І разом з тим, вступаючи в електронну еру, людство неприпустимо легковажно відноситься до визначення в законодавчих і нормативно-правових документах фундаментальних для її розуміння понять, як то: «інформація», «інформаційний ресурс», «інформаційна безпека» тощо.

Ми дослідили, що у таких умовах всі інститути і механізми основних регуляторів соціально-політичного середовища відчують виключно складну кризу – застарілі законодавчі і нормативно-правові акти, методи і засоби треба адаптувати до суб'єктів, об'єктів і процесів, які вже вступили в нову епоху. Всюди в світі правова система перебудовується «з колес» за рахунок імплементації запозичених у зовні знань, однак, невдало переведені терміни, часто стихійно заважають, виникають нові комплексні галузі знань і, як наслідок, взаємодія публічного і приватного постійно змінює свій абрис суверенності і самостійності. Саме в таких умовах, на нашу думку, і формується інформаційне право, яке інтегрує/поглинає в собі інформаційно-комунікаційне. Об'єктом і предметною сферою інформаційного права стають процеси і відносини суб'єктів під впливом розвитку нових мережевих систем комунікації із своїми правилами і вимогами, які ще належить освоювати, подібно до освоєння земної географії в епоху відкриття мореплавання і електрики.

Це визначає необхідність правового регулювання відносин в інформаційній сфері, тим більше що вона не має чітких меж і схильна до екстериторіальності. Перед правом постають проблеми регулювання сфери життя людини, яка дедалі більше функціонально розширюється. Різні асоціації і необхідність одночасно враховувати політико-правові питання суверенітету держави, юрисдикції інститутів, без яких поки що організувати політичні процеси не є можливим. Інформація, Internet і державний образ організації

соціуму породили феномен «електронна держава», «електронний уряд», і всього іншого з прикметником «електронне». Ці симбіози вимагають відповідних змін у правових механізмах діяльності державно-правових інститутів. Тут зокрема виникає і питання про значення і роль Конституції як головного закону для кожної держави. Єдність, рівність і повага, довіра вкладу кожного, взаємна підтримка в загальній меті збереження і розвитку життя соціуму планети – призма, через яку сьогодні треба оцінювати роль і стан права і процесів глобалізації, інформатизації та перепланування карти життєвого простору громадян України [21]. В цьому ракурсі нижче надаємо структуру концептуальної організації інформаційно-комунікаційної сфери (рис.1).

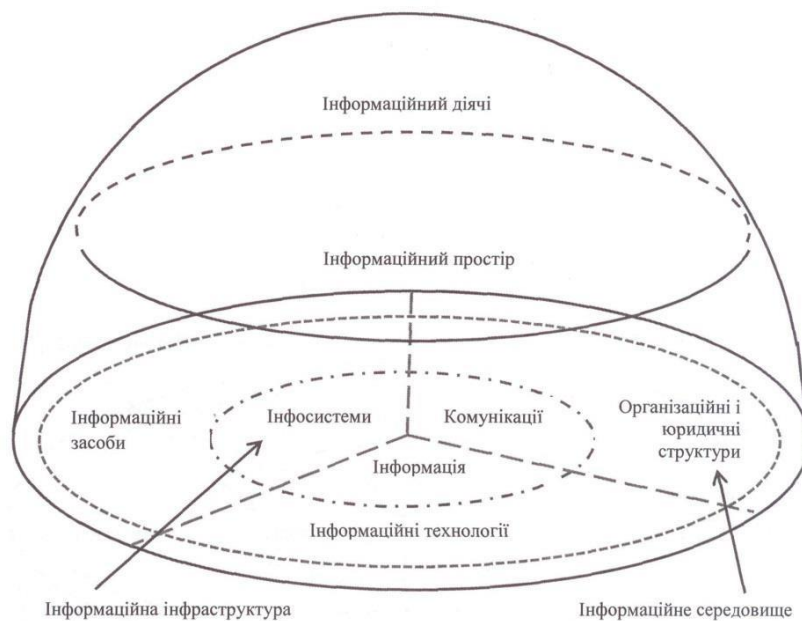

Рис. 1. Концептуальна організація інформаційно-комунікаційної сфери.

Незважаючи на те, що термін «цифрова економіка» з'явився більше 20 років тому, до цього часу в світі немає загальноприйнятого і гармонізованого її визначення, не вистачає достовірних статистичних даних про її ключові компоненти і аспекти. Більш того у більшості іноземних джерел акцент робиться на технологіях взаємодії економічних агентів, вводять через поняття віртуального або «гібридного світу», що є результатом злиття реального та віртуального світів, де можливість здійснення всіх «життєво необхідних» дій відчувається в реальному світі через віртуальний. Одночасно, цифрову

економіку розглядають і як господарську діяльність, в якій ключовим фактором виробництва є дані в цифровому форматі або діяльність зі створення, поширення і використання цифрових технологій і пов'язаних з ними продуктів і послуг. Нещодавно з'явилося ще одне тлумачення дефініції «цифрова економіка», а саме – доповнення до реальної економіки.

Розвиток сучасної економіки, заснованої на використанні новітніх технологій, створенні нових матеріалів, аналізі великих масивів даних, розробці нових систем управління, призводить до зміни принципів конкурентних відносин. Конкурентна боротьба виходить за межі традиційних уявлень про суперництво на ринках. Дедалі більше її визначають як механізм формування нових ринків товарів, послуг, технологій систем управління. Зазначимо, що саме на базі цифрових платформ, відкриваються нові можливості організації такої економіки, оскільки вони змінюють уявлення і розуміння сутності економічної безпеки людини, суспільств і держав, постійно породжуючи нові загрози і виклики в інституціональних трансформаціях, незалежно від причин їх появи і природи, це є потужним дестабілізуючим фактором для сталого розвитку будь-якої країни.

Неврегульованість в Україні багатьох політико-правових питань, пов'язаних із бурхливим розвитком цифрових технологій і їх використання в інформаційно-комунікаційній сфері, набула ознак небезпеки, оскільки зростання складності процесів комунікації – взаємозв'язків, підвищило якість ризиків і загроз, які виявилися настільки складними і всеосяжними, що їх рівень зростає за логарифмічною прогресією в порівнянні із можливістю протистояти їм за допомогою норм діючого права. На цьому тлі, на нашу думку, прогресує виникнення нового виду злочинності – кібер-, тобто організованої кіберзлочинності, активна діяльність якої призвела до заходів, методів і засобів боротьби на рівні держави за такими напрямками, як то: захист персональних даних людини; безпека інформаційно-комунікаційних ергасистем, державних структур; захист робочого середовища і технологій, ухвалення проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення

відповідальності за кібертероризм та кіберзлочини) (реєстр. N 2328а від 10 липня 2015 року). Розширення цифрового сервісу, індивідуалізація багатьох видів послуг підвищило до критичного рівня загрозу шахрайства з боку широкого кола користувачів або провайдерів, а ризики витоку інформації вимагають постійної уваги держави до підвищення рівня захисту електронних інформаційно-комунікаційних систем.

Нами досліджено, що практика забезпечення зовнішньої якості інформації в реальних ергасистемах показує, що жоден із способів, методів, засобів і заходів забезпечення безпеки інформації не є абсолютно надійним, а максимальний ефект досягається при об'єднанні всіх їх в єдину цілісну підсистему контролю та захисту інформації. При цьому ми вважаємо, слід враховувати, що дана підсистема повинна створюватися паралельно з ергасистемою, починаючи з моменту вироблення загального задуму побудови і проектування останньої. Вибір кількості та змісту заходів забезпечення безпеки інформації, а також способів їх реалізації здійснюється з урахуванням наявних засобів і методів стосовно конкретної ергасистеми. Крім того, оскільки технічні методи, заходи і засоби складають лише незначну частину (близько 20%) від усіх можливих (основну частину складають організаційні), на нашу думку, необхідно досить суворе обґрунтування спеціально-технічних вимог до підсистеми контролю та захисту інформації від спотворення при переробці, руйнування при експлуатації, від розкриття і модифікації при несанкціонованому доступі і використанні.

Таким чином, концепція інформаційної безпеки ергасистеми як захищеності її інформаційних потреб є конструктивною і включає в якості складової частини концепцію безпеки змістовної інформації в ергасистемі як захищеності інформації від спотворення, руйнування, розкриття (розголошення) і модифікації. Ми вважаємо, цю обставину необхідно враховувати при розкритті і уточненні прагматичних (прикладних) аспектів даних концепцій, забезпечуючи їх узгодженість і єдність підходів, а також при вдосконаленні інформаційного законодавства, зокрема, Закону про інформацію [22].

Констатуємо, що за таких умов загальноприйнятні норми інформаційно-

комунікаційного права, на жаль, сприймаються в Україні на даний момент без належної уваги і критичного аналізу, іноді просто ігноруються, і все це на тлі досвіду досягнень науково-технічного прогресу, який вже надав необмежені можливості урядовим і неурядовим структурам контролювати і керувати за допомогою інформаційних впливів свідомістю і поведінкою людей — і простих громадян, і президентів країн. Державні органи, безумовно, мають це робити, здійснюючи розробку загальних принципів формування загальних засад державної інформаційно-комунікаційної політики і методів її реалізації. Інформаційно-комунікаційна функція держави — тут серед існуючих інформаційних ресурсів найбільш важливе значення на державно-правовому рівні має інформаційно-стратегічний ресурс — інформаційний ресурс великомасштабної ергасистеми (корпорації, відомства, держави, коаліції держав та ін.), що визначає рівень її інформаційної безпеки. Основними компонентами інформаційно-стратегічного ресурсу в даний час є:

- інформаційно-керуючі системи (підсистеми) різного рівня і призначення, включаючи канали інформаційного обміну і телекомунікації, середовище обміну інформацією, засоби збору (отримання), логічної обробки, зберігання і доставки інформації, основу яких складають радіотехнічні та інформаційно-обчислювальні системи з відповідними видами забезпечення (інформаційним, програмним, лінгвістичним тощо);

- інформація, що містить результати інтелектуальної діяльності (НДДКР, винахідництво, раціоналізація, творчість) персоналу і доступна для колективного (в тому числі і автоматизованого) використання в суспільному виробництві, включаючи її сховища (фонди, бібліотеки, інститути, центри, бази даних і знань) ;

- інформація обмеженого доступу, тобто, інформація, яка становить державну та, частково, службову, комерційну, професійну, процесуальну і особисту таємницю, включаючи її носії, системи і засоби захисту;

- суспільство, персонал ергасистеми і окремі люди (людина) як інформаційні діячі.

Прикладом найбільш прогресивних країн щодо впровадження цифрових технологій на сьогодні стали США, Китай, група «Digital 5» (Великобританія, Ізраїль, Нова Зеландія, Південна Корея, Естонія). Вони активно розробляють і фінансують державні програми щодо накопичення і збереження свого інформаційного ресурсу, дослідженнями новітні технології його безпеки блокчейн (англ. blockchain, block — блок, chain — ланцюжок), яка взагалі виникла лише в 2009 році. З точки зору безпеки будь-який вид електронної комунікації виключно вразливий — за допомогою технічних засобів із комп'ютерів (гаджетів) можна зняти будь-яку інформацію. Існують, звичайно, способи захисту, але стовідсоткової гарантії, що вони спрацюють, немає. Загрозою є не тільки те, що спецслужби країн світу сьогодні здатні підключатися і «знімати» за допомогою технічних засобів інформацію навіть із оптоволоконних (цифрових) кабелів. Вільний ринок технічних засобів цифрової електроніки, на жаль, надав іноземним розвідкам і кримінальним структурам доступ до величезних обсягів даних через сучасні мережі комунікації, що постійно продукує все нові загрози і виклики. Добуваючи інформацію, державні і приватні спецслужби досягли такого рівня, що здатні «зламувати» не тільки канали зв'язку, комп'ютерних мереж, але і людський мозок. Технічно їм для цього потрібні лише дві речі: велика обчислювальна потужність — певний обсяг персональних даних, зокрема, біометричних. До сьогоднішнього дня ні у кого, крім спецслужб, не було такої мотивації, однак, ситуація змінюється через поліпшення ефективності машинного навчання, штучного інтелекту, розвитку психології, біології, зокрема нейробіології, необхідних для розуміння, як працює людський мозок. За таких умов виникає необхідність забезпечення безпеки основних інструментів цифрової економіки — захист електронних підпису, платежів, токенів, sim-карт, online-сервісів, захист інформації в електронних хмарах, базах даних, розвиток криптографії і технологій аутентифікації особи, захист системи електронного документообігу, каналів передачі інформації, захист серверів, безпеку діяльності комерційних і державних електронних площадок, захист їх від загроз впливу.

I, все ж таки, під загрозою дедалі більше опиняються всі об'єкти критичних інфраструктур держави (енергетика, водопостачання, транспорт тощо). Інформація, яку ми вільно, іноді неприпустимо вільно, використовуємо в повсякденному житті, в цифровому форматі набуває всіх ознак зброї, стає засобом інформаційного протиборства в руках політичних структур, релігійних сект, терористичних груп і навіть держав.

Вільний доступ і відсутність дієвого контролю, вразлива по багатьом позиціям система захисту серверів від несанкціонованого доступу дозволяє сьогодні знімати інформацію, поширювати неправдиві відомості, передавати і отримувати секретні матеріали, блокувати канали надходження програм або самовільно переадресовувати їх на побутовому рівні, тоді як інформація в сучасному світі є одним із найбільш необхідних, затребуваних, коштовних, а тому має бути і максимально захищеним ресурсом, який являє собою складну сукупність властивостей сучасних ергасистем – людини, техніки і власне інформації.

Сама по собі робота із інформацією в цифровому форматі в світі відразу набула ознак величезної міжнародної проблеми, змусивши розглядати само поняття «інформація» інакше – не так, як, скажімо, в античні часи. Цифрова інформація і в праві, і на побутовому рівні, сприймається дещо інакше, стаючи одним із універсальних продуктів в життєдіяльності сучасного суспільства. Світ цифрових технологій, що народжується, інтегрує в собі філософію пізнання природничих і технічних наук та догматичних норм права. В деяких ситуаціях навіть створює ілюзію щодо недоцільності подальшої розбудови інформаційного суспільства, оскільки інформація в цифровому вигляді має унікальні властивості – скритність, масштабність і універсальність, що власне і дозволяє вважати її високоефективною зброєю, яка вражає і техніку, і людину із її світоглядом.

Унікальність технології блокчейн дозволила більш ефективно захистити суб'єкти обміну інформацією від загрози розкриття конфіденційної інформації і забезпечити достовірність одержуваної інформації, одна, вимагає, в свою чергу, і відповідних дій щодо розвитку інформаційного права як науки і навчальної

дисципліни про комунікацію в університетах. Поширення блокчейна відбувається в багатьох галузях життєдіяльності людини, як то: фінансова, захист інтелектуальної власності, організація документообігу, електронне голосування, захист критичної інфраструктури, азартні та відеоігри тощо. В блокчейні можна зберігати дані про порушення правил дорожнього руху, виданих кредитах, одруження, права на власність, будь-яку іншу важливу інформацію. Принцип роботи блокчейна досить простий: його можна представити як «комірну» книгу обліку, яка є у кожного учасника події і яка постійно поповнюється. Сторінки (або блоки) цієї книги одночасно зберігаються у всіх користувачів мережі, постійно оновлюються і посилаються на старі сторінки. І якщо хтось спробує обдурити систему, вирвавши або вклеївши в книгу якусь сторінку, то система відразу ж звернеться до десятків тисяч інших версій цієї книги і виявить невідповідність у структурі блоків. По суті, в цю книгу, всі блоки якої зв'язуються в єдиний ланцюжок – блокчейн, можна вписати будь-яку подію – від фінансових операцій з криптовалютою Bitcoin, Ethereum тощо до результатів голосування на виборах президента або ідентифікаційних даних. Для захисту інформації в блокчейні використовується криптографія. Завдяки своїй розподіленості, пов'язаності, підтвердженості і можливості перевірки блокчейн забезпечує наступні властивості: доступність – системою можна скористатися завжди і всюди, де є Internet, оскільки відсутність постійних адміністраторів тягне за собою відсутність перерв, а розподіленість передбачає відсутність технологічних збоїв; незалежність – завдяки влаштуванню мережі користувачі не потребують будь-яких посередників у вигляді нотаріусів, юристів, банків або платіжних систем; захищеність – одного разу зроблений запис неможливо підробити або видалити.

Безумовно, особливу увагу треба приділити моніторингу і оцінці результативності і ефективності заходів технічної і технологічної політики цифровізації економіки і життя суспільства: зайнятості населення і забезпечення громадян навичками і знаннями, яких вимагає час. Сьогодні в провідних країнах світу спостерігається перехід до комплексних методів, основною метою яких

ставиться оглянути можливості цифрової трансформації державного управління і перспективи розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури на технологічному підґрунті можливостей цифрових технологій. Стратегії впровадження цифрових технологій розробляються із урахуванням досвіду їх впровадження у військово-політичній сфері і потреб розвитку цивільної (громадянської). Саме так нормативно-правові засади їх впровадження і експлуатації, таким чином, легко входять в побут людини.

Окремим ланцюгом вибудовується і галузь створення інформаційної зброї як відображення сукупності засобів і методів цифрових технологій. Вже доведено, що вона більш ефективно забезпечує можливість силового впливу на інформаційно-комунікаційну сферу супротивника з метою руйнування його критичних інформаційно-комунікаційних інфраструктур, систем управління державою, легко знижує працездатність і вольові якості громадян і військових.

На жаль, в українському законодавстві і навіть в науково-популярній літературі [24] поки що адекватного визначення не знаходять політико-правові проблеми, які пов'язано із опануванням суспільством комп'ютерної техніки і нових ІКТ.

Навіть те, що ще одним із важливих аспектів розвитку права в сучасних умовах є те, що Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) роботу з персональним комп'ютером віднесла до небезпечних, бо їй притаманний фактор постійно діючого стресу, через що небезпеці піддаються всі життєво важливі органи людини, з'являється ризик виникнення серйозних хвороб, не відображено достатньо повно в наших нормативно-правових актах і свідчить про величезні прогалини в нашій свідомості. Електромагнітні поля біля комп'ютера (особливо низькочастотні) негативно впливають на людину і, в першу чергу, на її центральну нервову систему, викликаючи головний біль, запаморочення, нудоту, депресію, безсоння, відсутність апетиту, виникнення синдрому стресу. Причому, нервова система реагує навіть на короткі за тривалістю впливи слабких полів: змінюється гормональний стан організму, порушуються біоструми мозку. Це призводить до погіршення зору, ускладнення серцево-судинних захворювань,

зниження імунітету, виникають негативні впливи на плин вагітності. Нерухома напружена поза оператора призводить до втоми і виникнення болю в хребті, шиї, плечових суглобах, а інтенсивна робота з клавіатурою викликає болючі відчуття в суглобах, зап'ястях і пальцях рук. При тривалій та інтенсивній роботі за комп'ютером з'являється синдром комп'ютерного стресу, який проявляється головною біллю, запаленням очей, алергією, дратівливістю, млявістю і депресією, погіршенням зосередженості і працездатності.

Так само, як і сучасний термін «інформаційна війна», який з'явився в другій половині ХХ століття в США, тлумачиться у нас по різному і досить вільно. У військових колах під інформаційною війною розуміються дії, що вживаються для досягнення інформаційної переваги в підтримці національної військової стратегії за допомогою впливу на інформацію та інформаційно-комунікаційної системи супротивника, при одночасному забезпеченні безпеки і захисту власних, з метою:

- контролювати глобальний інформаційний простір, захищаючи при цьому свою інформацію від ворожих дій (контрінформація);

- не дозволити супротивнику отримати точну інформацію про себе і використовувати контроль за інформацією для ведення проти нього інформаційних атак;

- підвищити загальну ефективність власних збройних сил за допомогою повсюдного використання військовими інформаційно-комунікаційних функцій держави.

Складові частини інформаційної війни:

- психологічні операції – використання інформації для впливу на аргументацію дій супротивника;

- фізичне руйнування – може бути частиною інформаційної війни, якщо за мету ставиться вплив на елементи інформаційно-комунікаційних систем.

Реклама, пропаганда, дроблення та фрагментація, перехоплення інформації, вміння її спотворення – все стає технологією віртуалізації сучасного життя, що є лише значним ступенем широко рекламованим міфом і зброєю

одночасно. (Для використання цих методів використовують різноманітні технічні і технологічні засоби – супутники, радіорелейні лінії, Internet, електронну пошту, звичайні засоби масової інформації.) Необачно легко запропонувавши суспільству масову комп'ютеризацію і інформатизацію, ми своєчасно не надали цьому нормативно-правових актів щодо процесів перетворення інформації у вирішальний фактор розвитку. За таких умов масова неконтрольована нормативно-правовими актами інформатизація суспільства, безумовно, дедалі стає загрозою з точки зору організації сучасного життя людини в державі, а рівень відповідальності влади при впровадженні ІКТ і засобів електронно-обчислювальної техніки постійно знижується. Водночас, інформація та інформаційні ресурси стають одним з вирішальних факторів розвитку особистості, суспільства і держави. І хоча, широкі можливості комп'ютерів і ІКТ дозволяють активізувати демократичні засади розбудови суспільства, полегшити (автоматизувати) процеси моніторингу та управління державними, економічними, соціальними, оборонними та іншими об'єктами і системами, з метою своєчасно отримувати, накопичувати, обробляти і передавати інформацію практично з будь-якою необхідною швидкістю і в будь-якій кількості, суспільство має контролювати процеси інформатизації більш ретельно. Все це не дає підстав стверджувати, що інформатизація відіграє сьогодні і дещо негативну роль у розвитку людства, що інформаційне суспільство об'єктивно неминуче, але виключно за умов адекватного розвитку громадянського.

Історія вчить нас, що орієнтація виключно на переможну ходу досягнень науково-технічного прогресу не веде до гармонійного розвитку суспільства. От і сьогодні, набуваючи ознак критичної інфраструктури і головного ресурсу розвитку, інформація та ІКТ за відсутністю збалансованих норм права дедалі більше починають виступати в якості об'єктів загроз, які породжують глобальну проблему інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави. Так, державній безпеці цифрова революція загрожує за наступними напрямками, як то:

- інформаційно-комунікаційна злочинність, а саме, так звані, кібертероризм і кібершпіонаж, що ведуться іншими країнами та іноземними терористичними та злочинними організаціями, а також окремими особами і групами осіб, злочинних угруповань і терористичних організацій, з метою розкрадання фінансових коштів з рахунків як громадян, так і юридичних осіб;

- ухилення від оподаткування, незаконного вивезення капіталу, відмивання злочинно отриманих доходів.

Здійснення незаконної підприємницької діяльності за допомогою використання мережі Internet, включаючи електронну торгівлю і фінансові послуги, поява нових можливостей для незаконної фінансової діяльності, набуло в Україні ознак пандемії, що може спричинити навіть втрату державою монополії на емісію національної валюти.

Наведемо деякі інші негативні наслідки розвитку цифрової електроніки для суспільства, особистості і держави, як то:

- технологічна вразливість створеної в процесі масової інформатизації 1990-х років інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Розробники не врахували, що з розвитком цифрової техніки «розумнішими» стають пристрої зйому інформації і тим самим потенційно підвищують рівень її вразливості, а орієнтація на поширення технологій Internet взагалі зробила людину фактично «прозорою» для будь-яких зацікавлених осіб і структур, що, в свою чергу, безумовно, породжує сьогодні попит на:

- розвиток технологій інформаційно-комунікаційної безпеки;

- зростання технологічної залежності України від іноземних виробників техніки, і, як наслідок конкурентної боротьби з ними, ослаблення технологічної та економічної безпеки країни в цілому, її окремих галузей і підприємств;

- швидке старіння техніки, і, як наслідок, наявність проблеми її утилізації.

Поки проблема утилізації «електронних відходів» не перебуває в центрі суспільної уваги і, як наслідок, вони не переробляється відповідно до екологічних вимог, які будуть постійно зростати і вимагатимуть захисту країни нормами права;

- зникнення і ряду масових і традиційних для України професій, що веде до безробіття і соціальної напруги в суспільстві. За прогнозами, при зростанні безробіття сукупні доходи суспільства зменшуються, що на рівні особистості веде до скорочення особистого простору і спрощує маніпулювання громадською думкою.

Сьогодні, коли цифрові ІКТ дедалі більше проникають у всі сфери життєдіяльності людини, а інформація у цифровому вигляді більш повно унааявлює всі відомості про навколишній світ, про процеси, що протікають у ньому і сприймаються людиною, живими організмами, керуючими машинами та інформаційно-комунікаційними системами. На нашу думку, потрібно постійно і зважено оцінювати як величезними можливості, які надає цифровізація для розвитку суспільства і бізнесу, так і загрози, які вона несе, перш за все, економічній і національній безпеці держави, а тому безпека може бути забезпечена виключно при умові інтегрального системного комплексного політико-правового підходу, коли інформаційно-комунікаційне середовище, в якому ми існуємо, представляється як сукупність цифрових технологій і інформації, яка нас оточує незалежно від форми її подання (письмової, усної, графічної) в цифровому форматі.

Інформаційно-комунікаційне середовище має дві складові: інформаційно-технічну (штучно створену людиною – світ техніки, технологій тощо) та інформаційно-психологічну (світ живої природи, який включає і саму людину). Як наслідок, у загальному випадку інформаційну безпеку особистості, суспільства (держави) можна представити двома складовими частинами: інформаційно-технічною безпекою і інформаційно-психологічною (психофізичною) безпекою. Підвалини проблеми було закладено і зафіксовано ще в 1948 році у Загальній декларації прав людини (прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) від 10 грудня 1948 року), в ст. 19 якої зазначено: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та

ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Масова глобальна інформатизація України оголила всі ці питання, винесла їх на поверхню і, з одного боку, сьогодні дійсно сприяє інтелектуалізації людської діяльності, формуванню в національних державах наднаціональних структур щодо їх вивчення, але, як і будь-який процес, привела суспільство до певних небезпек і загроз в інформаційно-комунікаційній сфері, і тому забезпечення безпеки в інформаційно-комунікаційному середовищі стає пріоритетним напрямком науково-технічної діяльності, вимагаючи істотної уваги і зусиль з боку людини, суспільства, владних структур і юридичної науки держави.

Ми дослідили, що інформаційно-комунікаційна безпека особистості, суспільства і держави визначається рядом ключових понять, які треба терміново оформляти нормами права, як то:

- інформаційна загроза – потенційна можливість певним чином порушити інформаційну безпеку. Найчастіше ця загроза є наслідком наявності вразливих місць в захисті інформаційних ресурсів або систем при спробі реалізації інформаційної загрози називається інформаційною атакою;

- інформаційна небезпека – обставини, при яких інформація або її похідні можуть вплинути на людину або обставини таким чином, що це призведе до її виправлення або спотворення, тобто, унеможливлення її подальшого функціонування і розвитку в позитивному напрямку. Під інформаційною небезпекою можна розуміти і появу відчутної ймовірності настання небажаних подій;

- інформаційний захист – процес забезпечення безпеки інформації. При цьому варто розуміти, що при якісному забезпеченні процесу захисту безпека буде забезпечена (або зведені до мінімуму небезпеки та загрози);

- інформаційна безпека особистості – це стан і умови життєдіяльності особистості, при яких реалізуються її інформаційні права і свободи. До життєво важливих інтересів особистості в інформаційній сфері відносяться: дотримання і реалізація конституційних прав на пошук, отримання, виробництво і

поширення інформації; використання інформації з метою духовного, фізичного, інтелектуального розвитку; захист прав на об'єкти інтелектуальної власності; забезпечення прав громадянина на захист свого здоров'я від неусвідомлюваної людиною шкідливої інформації;

- інформаційна безпека суспільства – це стан суспільства, в якому йому не може бути завдано істотної шкоди шляхом впливу на його інформаційну сферу. Інформаційна безпека суспільства може досягатися як в результаті проведення заходів, спрямованих на підтримку самого інформаційного середовища в безпечному для об'єкта захисту стані, захист об'єкта від деструктивного впливу, так і шляхом зміцнення імунітету і розвитку здатності суспільства і його членів ухилятися від деструктивного інформаційного впливу;

- інформаційна безпека держави – стан збереження інформаційних ресурсів держави і захищеності законних прав особистості і суспільства в інформаційній сфері. Іншими словами, інформаційна безпека держави – це такий стан держави, при якому не може бути завдано шкоди його інформаційному середовищі, а також не може бути завдано шкоди його системам за допомогою використання інформаційних ресурсів і систем; інформаційна безпека держави - складова частина національної безпеки країни, її забезпечення здійснюється шляхом комплексної організації всіх ресурсів і систем;

- інформаційна війна – використання і управління інформацією з метою отримання конкурентної переваги над противником. Інформаційна війна може включати в себе збирання інформації з метою її викривлення або спотворення в процесі пропаганди потрібних для перемоги дій та дезінформації з метою деморалізації противника;

- інформаційний тероризм – гранично небезпечне соціально-політичне явище, яке виникло як наслідок дій розвідок, спрямоване на дезорієнтацію свідомості людей з метою деструктивних видозмін знань та світогляду;

- інформаційна залежність – залежність від різних джерел інформації, нав'язливе бажання отримувати інформацію за будь-яку ціну, хвороблива нездатність відмовитися від безперервного отримання інформації.

Питанням інформаційно-комунікаційної безпеки присвячена зростаюча кількість досліджень, в яких існує безліч трактувань самих термінів «інформаційна безпека», «комунікаційна безпека» або «інформаційно-комунікаційна безпека». Дані терміни в різних контекстах вживаються по різному та мають різний зміст, і це, само по собі, стає величезною проблемою для юридичної науки, призначення якої і полягає у її вирішенні. Основним юридичним документом, що регулює сферу інформаційної безпеки в Україні, є Доктрина інформаційної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017) (далі – Доктрина інформаційної безпеки), яка достатньо повно визначає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів в багатогранній і багатовимірній інформаційно-комунікаційній сфері.

Не важко помітити, всі ці характерологічні особливості проблеми мають формальний характер, тобто, стосуються тільки форм існування проблеми, зовсім не торкаючись її сенсу, а, як відомо, розвиток можливий виключно за умов прогресу в розумінні сенсу, а не тільки форми. За цим, безумовно, стоїть зміна уявлень про соціальну реальність, оскільки проблема інформаційно-комунікаційної безпеки є сукупністю всіх суспільно-політичних відносин, які можуть усвідомлюватися або не усвідомлюватися, усвідомлюватися адекватно або неадекватно, поглинають фундаментальне право громадян на інформацію. На тлі цих тенденцій зовсім не випадково наприкінці ХХ століття стали популярними мислителі, які поставили за мету знищити все, що було опорою людству. «Хибними» були оголошені такі поняття, як народ, нація, клас, держава, родина, культура, розум, наука.

Різні популяризатори гуманітарних теорій «віртуальних світів» спираються при цьому на природничо-наукові теорії «паралельних світів», коеволюції¹³, упускаючи, що вчені при цьому зовсім не стверджували про

¹³ В широкому сенсі, **біологічна коеволюція** (або **Спряжена еволюція**) — «це зміна біологічного об'єкта, викликана зміною пов'язаного з ним об'єкта», паралельна синхронна еволюція двох різних систем. Поняття «коеволюція» було застосоване екологами (П. Ерліхом, П.Рейвенем) в 1964 р. для опису координованого

одночасне існування кількох об'єктивних реальностей, що суперечило б самому принципу науковості, а розглядали свої теорії лише як різні моделі або сценарії. Філософи постмодерністської хвилі не зрозуміли свого часу повноти проблеми і сьогодні часто свідомо відмовляються від поняття об'єктивної реальності, стверджуючи абсолютний релятивізм і суб'єктивізм у пізнанні, але якщо визнання абсурду буття не залишається на рівні інтелектуальної гри, то його політизація, як правило, призводить до ідеології повного заперечення законів реального світу, що виявляється в реальній практиці в актах екстремізму і тероризму – закономірних підсумків використання етичного в якості політичного засобу.

Несправедливо сьогодні звинувачувати всіх у гонитві за матеріальними або віртуальними цінностями. Абсолютна більшість навчається і працює. У пошуках «свого» місця людина є дуже критичною, успадковуючи досвід минулого, часом категорично не сприймає його досягнення і навіть мораль. Вічний конфлікт «батьки і діти» заснований на споконвічній чистоті людської душі, як і сто-двісті років тому так само входять у суперечність із «прозою» реального життя, до якої доросла людина звикла, але молода – ніколи. Тому і виглядає часом безапеляційною, часом агресивною, що є цілком закономірним.

За останнє півстоліття масовій свідомості людини завдано непоправних морально-психологічних травм процесами «дикої» приватизації, масової інформатизації тощо. За нашим дослідженням, людство (у загальному понятті цього терміну), безсумнівно, усвідомлює глибину цих проблем, розпочинає шукати їх вирішення. На думку вчених [19], потрібно розпочинати з вирішення проблем інформаційно-комунікаційної безпеки. Вони інтегрують в собі умови формування у свідомості людини правильних переконань, намірів, мови, поведінки, правил існування і організації своєї волі [20].

Керуючись методами кібернетико-системного підходу, щонайпершим завданням правознавців стає проведення аналізу ряду кейсів технологічного

розвитку різних видів у складі однієї екосистеми (біоценозу). Концепція коеволюції використовується не лише в біології — також в екології, астрономії, створенні штучного життя та ін.

виховання громадян своєї країни. Спочатку, про затвердження в Китаї державного кібернетико-системного управління, за допомогою big data – системи «соціального кредиту». У цій системі передбачається зовнішнє управління всіма соціальними сферами діяльності людей. Інший кейс – програмування сприйняття дійсності через сервіс «активний громадянин», формально за своїм задумом має за мету процеси артикуляції громадської думки, а в реальності підміняє власні погляд і інтереси людей, за допомогою різних технологій маніпуляції [3]. Другим завданням є, спираючись на дослідження і за допомогою феномен-соціологічного підходу, показати, як в інтернет-сфері відбувається прояснення в діалозі власних смислів людей як індивідуальних особистостей і потім артикулюється на політичному рівні. Це, в цілому, служить розкриттю творчих можливостей особистості.

Таким чином, сьогодні перед людством ХХІ століття стоїть завдання практично навчитись регулювати нормами права інформаційно-комунікаційні відносини, які носять часто транскордонний характер, а тому вимагають при вирішенні знань міжнародних політичних процесів і необхідність корегувати технології політичної діяльності всередині країни, зокрема щодо формування у своїх громадян цілісного світогляду на основні світові тенденції технологічного розвитку. Правознавці, фахівці з державного управління і фахівці з інших соціально-політичних наук усього світу мають бути об'єднані для спілкування та обміну думками на відкритій платформі знань з політології, філософії, психології.

Література

1. Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>. *Foreign Affairs*. Архів оригіналу за 29 січня 2016 р. URL :
2. Маклюэн М. Пресса: правительство News-leak. *Otechestvennyye zapiski*. 2003. № 32.
3. Тоффлер А. Третья волна. М.: АСТ, 2010. 784 с.
4. Бард Я., Содерквист Ж. Шкратия. Нетократия. *Новая правящая элита и жизнь после капитализма*. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с.
5. Белл Д., Иноземцев В. Л. Социальные рамки информационного общества. *Новая технократическая волна на Западе*. М.: Прогресс, 1986. С. 330-342.
6. Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: размышления о мире XXI века. М.: Изд-во Центра исследований постиндустриального общества: Свободная мысль, 2007. 303 с.
7. Бжезинский З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы. М.: АСТ, 2013. 703 с.
8. Винер Н. Творец и будущее. М.: АСТ, 2003. 732 с.
9. Урсул А.Д. Информационный шум. *Социальная информатика*. М.: Академ. проект : Фонд «Мир», 2009. 281 с.
10. Ланкастер Ф. У. Информационно-поисковые системы. Характеристики, испытание и оценка. М.: Мир, 1972. 308 с.
11. Коштоев В.В. Информационные системы и феномен жизни. Тбилиси, 1998. 150 с.
12. Карр Н. Блеск и нищета информационных технологий. Почему ИТ не являются конкурентным преимуществом. Секрет фирмы. – 2005. 176 с. Бек У. Что такое глобализация? М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
13. Питерс Т., Барлетта М. Тренды. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2006. 160 с.

14. Питерс Т., Уотерман Р. В поисках совершенства: уроки самых успешных компаний Америки. Альпина Диджитал, 2011.
15. Гейтс Б. Дорога в будущее. М.: Русская редакция, 1996. 312 с.
16. Клейн Н. NO LOGO: Люди против брендов. М.: Добрая книга, 2003. 624 с.
17. Нордстрем К., Риддерстрале. Караоке-капитализм. Менеджмент для человечества. СПб.: Изд-во Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 226 с.
18. Бек У. Что такое глобализация? М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
19. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Изд-во ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
20. Цвейг, Стефан. Мария Стюарт. Звёздные часы человечества. Новеллы и легенды, М., НФ «Пушкинская библиотека», «Аст», 2007 г. С. 307-308.
21. Соснін О. В., Гордієнко С. Г. Окремі елементи розробки нової інституціональної матриці розвитку України. *Загальнонаціональний правовий тижневик «Юридичний вісник України № 37 (1262) 13-19 вересня 2019 року. С. 12-13; № 38 (1263) 20-26 вересня 2019 року. С. 10-11.*
22. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ, чинний, поточна редакція від 21.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (Дата звернення: 14.01. 2020)
23. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. 496 с.
24. Бех І. Д. Від волі до особистості. К.: Україна Віта, 1995. 202 с.

POLITICS AND LAW OF INFORMATION ACTIVITY OF CITIZENS AS SOURCES OF INTEGRATED SCIENCE ON INFORMATION AND COMMUNICATION ACTIVITY IN DEMIRA

The whole set of political, legal, scientific, educational and economic relations in society and the state absorbs its information and communication space. This is where all the concepts of the various sciences that study the material and virtual world are interpreted today. Political science as a social science cannot stand aside in this process. In turbulent conditions, it simultaneously differentiates and integrates the problems that make up its structural content. Activities of the authorities and their relations with civil society; political institutions, processes and systems; technologies of political activity and motivation of political behavior; political aspects of international relations and the problem of supranational power, everything is interested in political science, where today is the conceptualization of ideas of organization of global information and communication space - the spheres of generation, interpretation and consumption of information, the question of interaction of information actors in science, education, economic or political activities use a single information and communication environment.

There is no doubt that the digital world we are entering is not only a new logical stage in the development of the technological sphere of humanity, but a transition of the existing political-legal and socio-political systems to a new dimension of reality. Digital technologies are already rapidly grasping the footholds for advancement in all spheres of society, and digitalization is becoming a trend in modern development, however, it will require ever more in-depth work to develop ever more effective ways of legal regulation of various information and communication relations, as well as effective organizational and legal support for informatization of the state. The complexity of this area is due to the fact that virtually all social and industrial relations have an information component, and therefore the information and legal nature are all norms of interaction in different sectors and spheres of citizens. For example, relationships that arise: in the production and dissemination of information by the

media; when applying the organizational and legal mechanisms of its security; at creation and functioning of the state automated information and communication systems. Legal regulation of information relations and social production activities in the information and communication sphere (infosphere), one way or another, affect the organization of all political institutes and processes engaged in the process of creating all targeted programs to improve national, state and personal security of citizens of any country, normatively - legal acts, including laws on relations, which represent the subject of a new field of law integrated with the technical sciences - information law, which practically emerged 20-25 years .

Both political science and jurisprudence are still amorphous enough and are not actively defining the scope of their tasks, but they exist and require their decision.

Analysis of global trends in the development of mankind in the XXI century suggests that the further development of states will occur in the face of enormous technological and psycho-emotional challenges and risks associated with digital inequality of citizens, however, and under such conditions, the formation of societies and their policies is already happening today. , military affairs and, of course, science and education. Risks are the foundation of a fundamentally new economy (knowledge-based economy), the basis of competitiveness in countries where new high-tech breakthrough technologies are being created based on digitized information.

The digital economy is defined as an economy based on the digital use of digital information and communication technologies (ICTs), however, they do not take into account that digital technologies of information and knowledge processing are becoming, today, the energy that conceptually changes the organization of information and communication. Areas - Areas of processing (production, interpretation, communication) and consumption of information. The information space is changing - as a sphere of interaction of information actors who use a single information environment. Traditionally, the information environment refers to the totality of information infrastructure, ICTs and tools, as well as organizational and legal structures that represent the organizational, material and legal conditions for the existence and functioning of information actors. The basis (central part) of the

information environment is not only the information and communication infrastructure - a set of interconnected communications, information systems and information resources, but also the ability of countries to adequately fulfill the political and legal conditions for its development.

Keywords: information, informatization, information and communication technologies, information and communication security, information and communication activity, information space, information war, humanities, scientific and educational policy, information legislation.